

Abstract. This study examines the problem of the influence of family, upbringing, education, gender discrimination on the formation of the personality of the new generation. The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of historicism, scientific objectivity, critical and structural-systematic approach to the literary and source base of the work. The specifics of the researched topic involves the use of general scientific (analytical-synthetic, generalizing) and special historical (problem-chronological, historical-biographical, historical-typological, historical-genetic) methods.

Key words: Natalya Polonska-Vasilenko, family, education, formation, personality.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Оглоблин О. Н. Д. Полонська-Василенко – видатний український історик, філософ, археолог. *Видатні історики України*. Вип. 1, Київ, 2003. С. 8–26.
2. Оглоблин О. Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко (3 нагоди 80-ліття). *Наукові Записки УВУ*. 1963. Ч. 7. С. 95–100.
3. Винар Л. Наталя Полонська-Василенко: Архівні матеріали. *Український історик*. 1995. № 1–4 (124–127). С. 315–319.
4. Омельченко В. Наталя Полонська-Василенко (3 нагоди 85-ої річниці з дня народження і 60-ої річниці науково-академічної діяльності). *Український історик*. 1969. С. 86–94.
5. Верба І. Н. Д. Полонська-Василенко: сторінки життєвого та творчого шляху. *Український історичний журнал*. 1993. № 7–8. С. 70–81.
6. Верба І. Південна Україна і Запоріжжя в археографічній діяльності Наталії Полонської-Василенко. *Емінак: Науковий щоквартальник*. 2015. № 1–2 (10). С. 67–87.
7. Морозова Я. Наталя Полонська-Василенко: Період становлення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. Вип. 9. С. 27–29.
8. Кобченко К. Наталя Полонська-Василенко: Становлення вченої на початках наукової освіти жіноцтва. *Ucraina Magna*. 2017. Vol. II. С. 461–474.
9. Швайба Н. Наталя Полонська-Василенко: від дослідника Новоросії до історика Південної України. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 18. Київ, 2009. С. 284–299.

УДК 327

ШЛЯХИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАННЯ ВИХОДУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄС ТА НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОЇ СПІВПРАЦІ

І. О. Плешко, М. І. Прихненко

Анотація. Чинна стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення, з якою стикається Європейський Союз. При аналізі існуючих альтернативних членству форматів взаємодії стає очевидно, що вирішення даного завдання неможливе без принципових поступок з боку ЄС. Однак видається малоімовірним, що лідери ЄС підуть на такі поступки, особливо враховуючи збільшену гетерогенність думок держав-членів з ряду гострих питань подальшого функціонування ЄС. У такій ситуації принципові поступки, зроблені для Великобританії, можуть поставити під сумнів єдність угруповання. Крім того, вихід Великобританії зі складу Європейського Союзу вже завдав останньому серйозні репутаційні втрати і поставив питання про межі інтеграції. Лідерам ЄС у цій ситуації доведеться переглядати пріоритети та методи розвитку інтеграційного проекту.

Ключові слова: Європейський Союз, Brexit, Велика Британія.

В даний час існує кілька форматів участі в інтеграційних процесах в Європі без членства в ЄС з більшим або меншим ступенем залученості в них. Найбільш наближений до повноцінного членства формат – участь в Європейському економічному просторі (СЄП), куди в даний час, крім країн ЄС, входять ще три члени Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) – Норвегія, Ісландія і Ліхтенштейн. Угода про СЄП забезпечує цим країнам доступ до єдиного внутрішнього ринку ЄС і регулює співпрацю в тісно пов'язаних з «чотирма свободами» областях, таких, як захист прав споживачів, корпоративне законодавство, захист навколишнього середовища, деякі аспекти соціальної політики [1]. Одним з найважливіших положень Угоди є гарантія рівних умов конкуренції на всьому просторі СЄП. Співпраця між державами в рамках СЄП поширюється також на

сфери, що не відносяться безпосередньо до «чотирьох свобод», але важливі для соціально-економічного розвитку. До них відносяться дослідження та інновації, освіта, соціальна політика, розвиток малого та середнього бізнесу, туризм, інформаційні служби, аудіо-відеосектор, захист громадянських прав. У той же час з співпраці в рамках ЄП виключені такі важливі області, як сільське господарство і рибальство, що мають принципове значення для Норвегії та Ісландії. На три країни ЄАВТ не поширюється дія регіональної політики ЄС. У компенсацію за членство в ЄВР Норвегія, Ісландія і Ліхтенштейн зобов'язані нести фінансові витрати на реалізацію проектів ЄВР нарівні з державами-членами ЄС, інкорпоровати в національне право всі закони в рамках ЄВР, але без можливості брати участь у процедурі прийняття рішень, а тільки в його обговоренні, що автоматично призведе до зростання демократичного дефіциту. Країни, що входять до ЄП, визнають юрисдикцію Суду ЄС. І, хоча країни ЄАВТ, що також входять до ЄП, мають можливість відхиляти деякі законодавчі акти ЄС, Комісія відстежує транспозицію законодавства і має важелі впливу для досягнення повної імплементації законодавства. За оцінкою Норвезьких експертів, Країна перенесла в національне право близько 75 % законодавства ЄС [2]. Свобода пересування в рамках ЄП не передбачає вилучень і транзитних періодів. Країни ЄП не потрапляють під дію спільної торговельної політики ЄС і виключені з Митного союзу ЄС. З одного боку, це дозволяє їм укласти власні торговельні угоди з різними країнами світу, а з іншого – виключає їх з існуючих угод про вільну торгівлю Євросоюзу. Крім того, якщо в товарах експортованих країнами ЄАВТ в ЄС велика частка компонентів, вироблених в «третіх країнах», то ЄС застосовує до них свої зовнішні тарифи. Співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ, безпеки і оборони також виключена з даного формату, і його параметри узгоджуються окремо.

Застосування формату ЄП позбавить Британію впливу в ЄС, але не сильно змінить економічні відносини з Євросоюзом. Сполучене Королівство повинно буде погодитися на існування вільного пересування в рамках ЄВР, яке викликає найбільші нарікання у прихильників виходу з ЄС. Великобританія буде платити істотний внесок до бюджету ЄС. Слід врахувати, що внесок Норвегії, що не входить в ЄС, з розрахунку на душу населення порівнюємо з аналогічним британським. У цифрах 2011 р. вони становили 106 і 128 фунтів стерлінгів відповідно. Таким чином, Норвегія займала десяте місце за внесками до бюджету ЄС на душу населення, а Великобританія дев'яте. За розрахунками експертів, якщо Британія перейде на формат ЄП, її внесок скоротиться тільки на 17 % [3]. Законодавство ЄС у сферах, пов'язаних з ЄВР, у тому числі соціальне, збережеться в національному праві Великобританії. Залишиться в силі і юрисдикція суду ЄС щодо застосування цього законодавства. Вплив Британії на прийняття рішень за знову пропонованим законодавством буде мінімально, а його подальше інкорпорування обов'язково. Формати взаємодії з ЄС у сфері поліцейського співробітництва, безпеки, оборони та боротьби з тероризмом Великобританії доведеться погоджувати окремо. До плюсів даної моделі взаємодії для Великобританії можна віднести повноцінний доступ до єдиного внутрішнього ринку ЄС, відносно безболісне вирішення проблем, пов'язаних з невдоволенням Шотландії та Північної Ірландії виходом з ЄС, продовження співпраці в рамках освітніх і наукових програм ЄС, проживання громадян Сполученого Королівства в країнах ЄС на колишніх умовах. Визначивши свій статус в рамках СОТ, Британія зможе проводити незалежну від ЄС торговельну політику.

Друга альтернатива членству в ЄС – швейцарська модель. Швейцарія, що також входить в ЄАВТ, залишилася за рамками ЄП, але досить тісно взаємодіє з ЄС на базі двосторонніх секторальних угод, яких в даний час налічується понад 120. Однак існуючі угоди практично не охоплюють сектор послуг. Країна фактично бере участь у роботі ЄВР на рівні свободи пересування товарів і робочої сили, але не є частиною ринків послуг і капіталу. В Угоді про свободу пересування прописані два обмеження [1]. По-перше, протягом п'ятирічного транзитного періоду Швейцарія мала право застосовувати квоти на в'їзд громадян ЄС. По-друге, у разі складної економічної або соціальної ситуації можливе

застосування «захисного положення», що обмежує свободу пересування. Співпраця сторін здійснюється на підставі міжнародного права і не передбачає автоматичної транспозиції законодавства ЄС в національне право Швейцарії. Юрисдикція суду ЄС не поширюється на Швейцарію, однак на практиці в тих секторах, в яких укладені угоди з ЄС, директиви і регламенти Євросоюзу інкорпоровуються в національне право країни, і визнається їх тлумачення Судом ЄС. У той же час вплив Берна на прийняті в ЄС закони ще менш помітно, ніж у країн ЄСП. Для забезпечення функціонування існуючих угод Швейцарія несе значне фінансове навантаження. За оцінкою експертів Швейцарія за десять років витратила на ці потреби близько мільярда євро [4]. На референдумі в 2014 р. швейцарці висловилися за введення квот на приїжджаючих на роботу в країну громадян ЄС, а раніше Швейцарія не надала право на свободу пересування для громадян Хорватії. Європейський Союз відреагував досить жорстко. Був змінений статус Швейцарії в науково-дослідних і навчальних проектах ЄС. Швейцарські дослідники тепер будуть брати участь в них як представники «третьої країни», а не країни – повноправного учасника. На офіційному рівні ЄС попередив Швейцарію, що обмеження свободи пересування призведе до скасування низки двосторонніх угод і втрати доступу на внутрішній ринок ЄС.

Швейцарська модель взаємодії може бути приваблива для Великобританії, так як вона працює на основі двосторонніх міжнародних угод і формально не передбачає обмеження національного суверенітету, в тому числі у сфері зовнішньої торгівлі. Однак Швейцарія не має доступу на ринки послуг і капіталів ЄС, що не підходить Лондону. При такому форматі значна частина законодавства ЄС залишиться обов'язковою до застосування в Сполученому Королівстві, але впливати на його утримання Британія зможе ще в меншій мірі, ніж у форматі ЄСП. Можливість серйозно обмежити свободу пересування буде проблематичною, але можливе введення тимчасових заходів або «механізму екстреного гальмування». Великобританія буде платити істотний внесок до бюджету ЄС, але він буде значно менше нинішнього. За оцінкою експертів, при форматі відносин аналогічному швейцарському внесок Британії зменшиться майже на 60%. [3]. Але найбільш важливим запереченням проти застосування швейцарської моделі може стати позиція самого Євросоюзу. Існуючий формат відносин зі Швейцарією не влаштовує ЄС, який зараз веде переговори про його зміну. Євросоюз хотів би, щоб Швейцарія автоматично інкорпоровувала законодавство ЄС і визнала юрисдикцію Суду ЄС, оскільки нинішній формат взаємодії потенційно порушує гомогенність єдиного внутрішнього ринку [5].

Існує потенційна можливість укласти Митний союз між ЄС і Великобританією, тобто піти турецьким шляхом взаємодії. У цьому випадку будуть скасовані внутрішні тарифи на торгівлю товарами і введений єдиний зовнішній тариф для ЄС і Британії. Однак торгова політика як і раніше залишиться в компетенції Союзу, а Британські виробники повинні будуть прийняти стандарти ЄС. Крім того, Великобританія повинна буде виконувати частину законодавства ЄС, що відноситься до діяльності Митного союзу і конкурентній політиці. Митний союз не дає повноцінного допуску до внутрішнього ринку ЄС, зокрема, до сектору послуг і капіталів, але скасовує свободу пересування. При укладенні Євросоюзом угод про зону вільної торгівлі з іншими країнами, учасники Митного союзу – нечлени ЄС не будуть користуватися їх перевагами. Так, після укладення угоди про зону вільної торгівлі між ЄС і Південною Кореєю турецькі експортери не отримали доступ на корейський ринок, а Корейські експортери автоматично отримали доступ на ринок Туреччини. Таким чином, при укладенні Митного союзу з ЄС Великобританія втратить можливість проводити незалежну торговельну політику, але не отримає повноцінного доступу до єдиного внутрішнього ринку ЄС.

Угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між ЄС і Великобританією – ще варіант можливої співпраці. Подібні угоди у ЄС підписані з Канадою і Сінгапуром, але поки не вступили в силу, а також з Південною Кореєю, яке вже працює. Однак зазвичай формат ЗВТ не передбачає вільного доступу на ринок послуг, не скасовує нетарифні бар'єри в

торгівлі, часто зберігає квоти на ряд найменувань, зберігає тарифи на ті товари, які не відповідають стандартам ЄС. Щоб отримати доступ на ринок товарів ЄС, Великобританії доведеться прийняти правила і норми Євросоюзу, що відносяться до стандартів продукції, технічної специфікації товарів, безпеки здоров'я, захисту прав споживачів, конкурентної політики і деякі інші. Крім того, перехід на формат ЗВТ спричинить за собою витрати на митне оформлення та інші витрати, що, в свою чергу, призведе до зростання цін та інфляції. Багато прихильників виходу Великобританії з ЄС вважають, що п'ята економіка світу, якою є Сполучене Королівство, може співпрацювати з ЄС на підставі правил СОТ. Такий варіант в найменшій мірі буде зачіпати суверенітет країни, але переваги від його застосування також будуть вельми обмеженими, оскільки для ЄС Великобританія стане «третьою країною» як, наприклад, Китай або Росія, без спеціальних преференцій і доступу до ЄВР. Правила СОТ в основному регулюють торгівлю товарами і вкрай слабо торгівлю послугами. Таким чином Британія не отримає доступу на ринок послуг ЄС. Перехід в статус «третьої країни» передбачає також відновлення митних кордонів з країнами ЄС, в тому числі з Ірландією. Крім того, щоб стати самостійним членом СОТ Великобританії знадобиться не один рік переговорів, що породить тривалий період невизначеності її торгового статусу на міжнародній арені.

Таким чином, жоден з існуючих форматів не відповідає повною мірою інтересам Великобританії, а можливо, і ЄС. Потрібно врахувати також, що будь-яка угода стане не тільки предметом переговорів британського уряду і Єврокомісії, але і має бути схвалена Радою ЄС і Парламентом, що значно ускладнює завдання. Характерно, що головним переговорником від ЄС про вихід Великобританії був призначений французький політик Мішель Барньє, який в 2010–2014 рр. відповідав у складі комісії за роботу єдиного внутрішнього ринку. Враховуючи біографію і професійний досвід Барньє, аналітичний центр «відкрита Європа», що відрізняється антиєвропейською спрямованістю, назвав це призначення «актом війни» [Open Europe, 2016] з боку Європейської Комісії. Обговорення нового формату відносин Великобританії та ЄС буде сфокусовано навколо кількох принципових проблем, від вирішення яких залежить вся архітектура майбутньої угоди.

Доступ до ЄВР і свобода пересування. Найпривабливіша частина інтеграційного співробітництва для Великобританії - доступ до єдиного внутрішнього ринку ЄС. Однак з чотирьох свобод, існуючих в рамках ЄВР, свобода пересування викликає найбільше роздратування у значної частини британців. Лейбористський уряд Тоні Блера в 2004 р. не став використовувати транзитні періоди для захисту свого ринку праці від працівників країн ЦСЄ, які знову вступили до ЄС. У підсумку Великобританія стала дуже популярною країною для економічних мігрантів з країн Східної Європи, що викликало передбачувано негативну реакцію у найбільш консервативної частини британського суспільства. З іншого боку, Великобританія кровно зацікавлена в доступі не тільки на ринок товарів ЄС, але і на ринок послуг, в першу чергу фінансових, і капіталів. Отримати доступ до трьох свобод і обмежити четверту – очевидне протиріччя принципам і основоположним договорам ЄС. Лідери ЄС вже заявили, що участь у ЄВР неможлива без реалізації свободи пересування. Зокрема, голова Європейської Ради Дональд Туск сказав, що ЄС «не торгує чотирма свободами» [6], таку ж думку в різних варіантах озвучили голова Комісії Ж.-К. Юнкер, глави Німеччини та Франції. Окремою проблемою при обговоренні можливих обмежень свободи пересування стануть права тих громадян ЄС з інших країн, які вже живуть і працюють у Великобританії, і британських підданих, які проживають в країнах ЄС. Громадяни Великобританії в інших країнах ЄС, які не мають статусу резидентів, фактично виявилися заручниками бажання прихильників Брекзита обмежити свободу пересування, оскільки такі обмеження з великою часткою ймовірності будуть дзеркальними. Показово, що після референдуму різко зросла кількість заявок від британських підданих на отримання ірландського і бельгійського громадянства, як другого [7]. Не дивлячись на жорсткі заяви лідерів ЄС, в пресі з'явилися повідомлення про можливий формат майбутньої угоди [8]. Згідно з ними, Британії буде дозволено

обмежити доступ на свій ринок праці громадян з країн ЄС протягом семи років через процедуру «екстреного гальмування». При цьому країна зможе повністю брати участь в роботі ЄВР, але без участі в прийнятті рішень, а також буде платити істотний внесок до бюджету ЄС. Права громадян ЄС, які вже проживають на території Великобританії, і британських підданих в країнах ЄС повинні бути гарантовані. Дані пропозиції виглядають значною поступкою з боку ЄС, але можуть розколоти держави-члени ЄС. Зокрема, проти такого компромісу вже висловилися лідери Франції, Польщі та інших країн ЦСЄ.

Проблема Північної Ірландії. Між Сполученим королівством і Республікою Ірландія фактично немає кордону. Паспортний контроль між державами був скасований ще в 1923 р., а митний – в 1993 р. при створенні спільного ринку. В даний час між країнами функціонує загальна зона пересування, яка регулює права проживання нерезидентів по обидва боки кордону і служить важливим фактором у процесі мирного врегулювання в Північній Ірландії. Відновлювати кордон не входить в плани Лондона і Дубліна. Однак при відкритому кордоні стає проблематичним гарантувати обмеження свободи пересування, за яку виступає новий британський уряд. Ірландія залишається повноцінним членом єдиного внутрішнього ринку ЄС і зобов'язана виконувати принципи його роботи, в тому числі гарантувати вільне пересування громадян Європейського Союзу. У разі ж якщо Великобританія не буде об'єднана з ЄС Митним союзом, країнам доведеться відновлювати митний контроль на кордоні. Таким чином, проблема ірландського кордону потребує окремого вирішення, враховуючи політичну її значимість. Важливо також відзначити, що Північна Ірландія отримує значну частку субсидій ЄС, що виділяються Сполученому Королівству. Крім того, з фондів ЄС фінансується спеціальна програма «PEACE», спрямована на врегулювання північно-ірландської проблеми. Після виходу з ЄС ці витрати ляжуть на Уряд Сполученого Королівства.

Маючи на увазі можливі труднощі, які очікують Лондонський Сіті, відразу кілька європейських столиць заявили про своє бажання замінити його на європейському ринку фінансів і послуг. Банкірів і фінансистів вже запросили Париж, Франкфурт, Люксембург і Дублін [9]. Однак такі заяви виглядають явно передчасними, оскільки масштаб можливих втрат Сіті залежить не тільки від самого виходу Великобританії з ЄС, але від цілого ряду додаткових умов. Після виходу Великобританії з ЄС банки і фінансові корпорації, що базуються в Лондоні, втратять можливість використовувати так званий «паспорт» Європейського Союзу для надання фінансових послуг [European Commission]. Паспортизація дозволяє банку з будь-якої країни, що має офіс в якій-небудь державі ЄС, надавати послуги у всіх 28 державах-членах без відкриття додаткових регіональних офісів. У Великобританії відносно дешеві фінансові послуги, в тому числі через наявність великої кількості фахівців у сфері банків, фінансів і страхування. Тому багато великих корпорацій, в тому числі неєвропейські, відкривають в Сіті свої офіси і, таким чином, отримують доступ до ринку банківських і фінансових послуг ЄС. В ЄС також діє директива про ринки фінансових інструментів (MiFID1) [10], оновлена редакція (MiFID2) якої набула чинності в 2018 р. Згідно з цим законодавством, компанії з будь-якої країни можуть надавати інституційним клієнтам банківські та фінансові послуги на території ЄС, маючи офіс в одній з країн Євросоюзу, в тому випадку, якщо законодавство країни результату визнається еквівалентним фінансовому законодавству ЄС. Якщо Великобританія після виходу з ЄС залишить в силі норми Євросоюзу в даній сфері, то великі банки і фінансові корпорації Сіті, що працюють з інституційними клієнтами, зможуть продовжувати свій бізнес як раніше. Від втрати паспортизації постраждають в основному страхові компанії і фонди, що залучають кошти дрібних клієнтів, яким доведеться переносити частину бізнесу в країни ЄС. Важливим питанням залишається визнання офіційними органами ЄС фінансового законодавства Великобританії після виходу на пенсію.

За 43 роки членства в ЄС Великобританія виявилася тісно пов'язаною з Союзом не тільки в економічному, але і в правовому відношенні через застосування законодавчих

норм ЄС на території країни. Регламенти ЄС являють собою закони прямої дії і в момент виходу Великобританії з ЄС перестануть працювати на її території. Директиви ЄС як рамкові закони, навпаки, вимагали перегляду та адаптації до них вже наявного національного права. Таким чином, після виходу зі складу Союзу британський парламент буде змушений переглянути тисячі законодавчих актів і заповнити лакуни, що утворилися. Парадокс ситуації полягає в тому, що ці дії торкнуться практично кожного жителя країни, так як прийняте Великобританією право ЄС відноситься в першу чергу до сфери господарсько-економічного і соціального регулювання. Крім того, в залежності від обраного формату співпраці Сполученому Королівству доведеться залишити більшу або меншу частину права ЄС в дії, проти чого виступають радикальні прихильники Брекзиту.

Отже, вихід Великої Британії зі складу ЄС змінює існуючі реалії міжнародних відносин ХХІ століття та вносить суттєві корективи в зовнішню політику як Сполученого Королівства так і країн Європи. В цих умовах Великій Британії необхідно здійснити ревізію зовнішньополітичних пріоритетів та виробити чітку стратегію щодо взаємодії з окремими країнами та регіонами. Brexit безумовно, матиме значний вплив на ситуацію в ЄС та на його майбутнє. Після виходу Великої Британії, яка є одним з політичних та економічних лідерів об'єднання, ЄС очікуватимуть докорінні зміни, в першу чергу, в його організації та політиці. Найбільшою загрозою, яка виникає внаслідок сецесії Британії, є можливий розпад об'єднання. Новітні геополітичні та геоекономічні процеси, що відбуваються на європейському континенті «змотивували» лідерів ЄС до пошуку рішень у подоланні глобальних викликів, які стають більш, ніж очевидними.

Аннотация. Этот документ посвящен актуальной проблеме современности, с которой сталкивается Европейский Союз. При анализе существующих альтернативных членству форматов взаимодействия становится очевидно, что решение данной задачи невозможно без принципиальных уступок со стороны ЕС. Однако представляется маловероятным, что лидеры ЕС пойдут на такие уступки, особенно учитывая увеличенную гетерогенность мыслей государств-членов по ряду острых вопросов дальнейшего функционирования ЕС. В такой ситуации принципиальные уступки, сделанные для Великобритании, могут поставить под сомнение единство группировки. Кроме того, выход Великобритании из состава Европейского Союза уже нанес последнему серьезные репутационные потери и поставил вопрос о границах интеграции. Лидерам ЕС в этой ситуации придется пересматривать приоритеты и методы развития интеграционного проекта.

Ключевые слова: Европейский Союз, Brexit, Великобритания.

Abstract. This document focuses on the current problem facing the European Union. When analyzing the existing alternative formats of interaction, it becomes obvious that the solution of this problem is impossible without fundamental concessions from the EU. However, it seems unlikely that EU leaders will make such concessions, especially given the increased heterogeneity of Member States' views on a number of pressing issues for the future functioning of the EU. In such situation, the fundamental concessions made to Britain may call into question the unity of the group. In addition, Britain's withdrawal from the European Union has already caused the latter serious reputational damage and raised questions about the limits of integration. In this situation, EU leaders will have to reconsider the priorities and methods of developing an integration project.

Key words: European Union, Brexit, Great Britain.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грубінко А. В. Участь Великої Британії у європейській політичній інтеграції: між атлантизмом та європеїзмом. *Європейські історичні студії*. 2015. № 1. С. 6–17.
2. ЄС без Великобританії: нова форма співпраці чи розпад союзу? *Free Voice Information Analysis Center*. 2015. URL : <http://iac.org.ua/yes-bez-velikobritaniyi-nova-formaspivpratsi-chi-rozpad-soyuzu/>.
3. Бонтуш І. ЄС без Великобританії: нова форма співпраці чи розпад союзу? URL : <http://iac.org.ua/yes-bezvelikobritaniyi-nova-forma-spivpratsi-chi-rozpad-soyuzu/>.
4. Макрон Е. Як нам доведеться змінити Європу після Brexit: стаття Еммануеля Макрона. *Європейська правда*. 2019. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/03/6/7093621/>.
5. Nicolas Sarkozy tells David Cameron: shut up over the euro. *The Guardian*. 23 October 2011.
6. Financial Times, 8 July 2016
7. Directive 2004/39/EC. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1398325978410&uri=CELEX:02004L0039-20110104>